

С. А. АСЛАНОВ. ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Проаналізовано деякі особливості реалізації державної етнонаціональної політики України, її сучасний стан та перспективи.

Ключові слова: етнонаціональна політика, етнонаціональні відносини, етнонаціональна безпека, етнополітичні конфлікти.

Проведен анализ некоторых особенностей реализации государственной этнонациональной политики в Украине, ее современное положение и перспективы.

Ключевые слова: этнонациональная политика, этнонациональные отношения, безопасность в сфере этнонациональной политики, этнополитические конфликты.

In this article analyzes some specific realization of etnonational governmental policy of Ukraine, hality and perspectives.

Key words: etnopolicy, etnonational relations, etnonational security, etnopolitics conflicts.

Аналізуючи особливості етнонаціональних політик незалежних країн, які виникли після розпаду СРСР, вітчизняний етнополітолог К. Вігман дійшов висновку про існування певних моделей етнонаціональної політики. Ці моделі втілюють характерні риси етнонаціональної політики кожної країни¹. Цією теоретико-методологічною основою можна скористатися і під час аналізу особливостей, проблем та викликів в українській етнонаціональній політиці. Дослідник помітив, що в результаті розпаду СРСР всі країни успадкували низку міжетнічних та етнополітичних проблем, які гостро постали вже у перші роки їх незалежності. Політичним елітам кожної країни довелося самотійно відповідати ці виклики, які залишив у спадок СРСР внаслідок здійснення незбалансованої етнонаціональної політики.

Як стверджує О. Кривицька, саме національне питання зруйнувало наддержаву, адже її керівництво однією рукою вирощувало нову історичну етноспільноту під назвою радянський народ, а іншою штучно формувало соціалістичні нації². Офіційна державна влада реалізовувала унікальну етнонаціональну політику культивування етнонаціоналізму. За твердженням дослідниці, найбільшою помилкою комуністичного режиму було створення територіальних адміністративних одиниць за національною ознакою там, де їх не існувало.

Новоствореним державам довелося не лише вирішувати проблеми, які їм у спадок залишив Радянський Союз, а й відповідати на нові виклики. Етнополітичні суперечності накладалися на типові проблеми перехідного періоду – економічні кризи, рецидиви впровадження демократичних реформ, соціальну напруженість та пошуки вирішення проблем меншинними етноспільнотами шляхом політизації етнічності³. Більшість пострадянських країн впроваджували демократичні механізми з нуля, багатьом з них так і не вдалося відійти від авторитарної моделі управління. Слід наголосити, що етнонаціональна політика за авторитарних режимів суттєво відрізняється від етнонаціональної політики, яка впроваджується в країнах з демократичних шляхом розвитку. Окремі держави, зокрема балтійські вирішували етнонаціональні проблеми недемократичними методами, обстоюючи демократичних шлях розвитку та інтеграцію країн до ЄС. Однак вони взяли швидкий курс на жорсткі економічні реформи, і в результаті

© АСЛАНОВ Стеллас Антплович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Ужгородського національного університету

інтегрувалися до євроспільноти.

Нерівноправне становище російської меншини у них компенсувалося високим рівнем розвитку та стандартами життя, яке надає громадянам членство в ЄС. Однак, як пише К. Вітман, застосування незбалансованої моделі етнополітичної політики спричинило появу інших проблем, зокрема загострення міжетнічної напруги, маргіналізацію національних меншин. Дослідник, аналізуючи моделі етнополітичних політик пострадянських країн, на основі їх особливостей навіть дав кожній з них окрему назву. Модель етнополітичної політики балтійських країн отримала назву «моделі етнополітичного самозахисту», оскільки в її основу було покладено завдання відновлення доволі низької частки титульного етносу, що вважалося головною загрозою етнополітичній безпеці держави⁴. Її суть полягала в напрацюванні чітких критеріїв належності до спільноти, що ототожнюється з титульним етносом і передбачає формування держави однієї нації. Жорстка модель дискримінації меншинних етносів, стала механізмом збереження власної ідентичності, самобутності, мови, культури і швидкого відродження держави.

Як стверджує К. Вітман, одразу після того, як домінування титульного етносу у всіх сферах життя було відновлено, зникла потреба в жорсткій, недемократичній, безкомпромісній моделі етнополітичного самозахисту, і балтійські країни перейшли до більш демократичної моделі інтеграції меншин у суспільство. Тим не менше застосування недемократичних механізмів вирішення етнополітичних проблем призвело до появи нових викликів – загострення міжетнічної напруги, маргіналізації національних меншин.

Україна, як незалежна держава обрала більш демократичну – плюралістичну модель. Проголошення в Україні на конституційному рівні людини найвищою соціальною цінністю, суттєве розширення кола її основних прав і свобод, а також визнання їх забезпечення головним обов'язком держави обумовили потребу вироблення оптимальної моделі міжнаціональних відносин і правових засад реалізації державної етнополітичної політики⁵.

Україна не могла собі дозволити асимілювати меншини не лише тому, що обрала демократичний вектор розвитку в тому числі в етнополітичній політиці, який полягає у дотриманні прав меншин на збереження власної самобутності та саморозвиток, а й з огляду на те, що сусідні країни, які мають досить впливові діаспори в Україні, почали ставити під сумнів належність її територій. Зокрема, Російська Федерація досить довго не могла змиритися з втратою Кримського півострова після виходу України з СРСР. Сусідня країна неодноразово піднімала питання належності АРК до України, в тому числі на міжнародному рівні. Територіальні претензії має до України і сусідня Румунія, на неофіційному рівні заявляючи, що окремі регіони України становлять частину румунської території. Йдеться про Північну Буковину та Південну Бессарабію, які певний час входили до складу Румунії.

Українські політики воліли і воліють не помічати цих викликів. Однією з особливостей моделі етнополітичної політики України є те, що вона повністю ігнорує подібні загрози етнополітичній безпеці країни. Відповідно до теорії етнополітології, етнополітична політика держави, зацікавленої у збереженні своєї територіальної цілісності, міжетнічної злагоди в країні, уникнення міжетнічних та етнополітичних конфліктів має бути в першу чергу націлена на нейтралізацію найбільш загрозливих викликів за участю етнічного фактору. Об'єктами підвищеної уваги етнополітичної політики мають бути потенційні причини міжетнічних та етнополітичних конфліктів, етнотериторіальні претензії сусідніх держав, їх політика на території країни, зокрема спроби використання меншини для тиску

на внутрішній та зовнішній політичний курс держави⁶. За наявності подібних загроз, регулювання міграційних та демографічних процесів, етнокультурних відносин, формування єдиної нації, мовна політика втрачають пріоритетне значення.

Достатньо навести три приклади, які демонструють недієздатність, тотальну застарілість та потребу модернізації законодавчої бази, яка обслуговує етнонаціональну політику України.

Приклад № 1 – відсутність процедури набуття громадянства, які ідентифікують себе як представників національної меншини, цього статусу. Наявну проблему найважливіше ілюструє русинське прагнення до самовизначення. Офіційно русини належать до етнографічних груп, котрі є частиною українського етносу, тобто українцями, які, внаслідок особливостей історичного розвитку та географічного розселення, різняться певними рисами традиційно-побутової культури. Відповідно, на них не поширюється масив національного та міжнародного законодавства, який захищає права національних меншин. Однак, русини наполягають на тому, що вони є національною меншиною. Представники етноспільноти стверджують, що влада порушує ст.1 Закону України «Про національні меншини в Україні».

Однак українським законодавством не врегульовано порядок визначення меншин. Немає й легітимізованого каналу, який має пройти етнос для того, щоб бути внесеним до переліку національних меншин. При цьому повністю ігнорується той факт, що етноспільноти перебувають у безперервному процесі етогенезу. Більше того, в Україні не існує органу державної влади до повноважень якого належить «офіційне визнання національних меншин». Законодавством України також не передбачено ведення реєстру національних меншин і немає жодного нормативно-правового акта, який містив би офіційний перелік визнаних в Україні національних меншин.

Приклад № 2 – недієздатність окремих інститутів захисту прав національних меншин, передбачених українським законодавством. Більшість українських етнополітологів переконані, що головна проблема полягає у тому, що жодна меншина не може скористатися правом на національно-культурну автономію через відсутність прописаної у законодавстві процедури її формування. НКА справедливо зараховують до політико-правових інститутів, які фігурують у законодавстві, але не працюють на практиці через недосконалість законодавчої бази. Безумовно, позиція щодо того, що законодавче формулювання права національних меншин на національно-культурну автономію потребує якісного оновлення, слухна. Найближчим часом законодавці мали б врегулювати процедуру запровадження та принципи функціонування національно-культурних автономій національних меншин. В Україні проживає близько 130 меншинних етноспільнот, більшість з яких розселені дисперсно і НКА або екстериторіальна автономія, яка діє на території всієї держави, ідеально відповідала б задоволенню їх етнокультурних проблем.

Приклад №3 неспроможність чинної законодавчої бази запобігти проявам нетолерантності та ксенофобії. Міжнародні інституції неодноразово звертали увагу на цю проблему, пропонуючи Україні посилити відповідальність за злочини на ґрунті етнічної, національної, расової ворожнечі. В ЄС стурбовані динамікою зростання інцидентів в Україні з насиллям над іноземцями, що можуть кваліфікуватися як расова нетерпимість чи ксенофобія. Найбільший подив у західних країн викликає байдужа реакція на подібні злочини з боку правоохоронних органів України. Правоохоронні органи і досі воліють уникати расового або національно-

го фактору навіть там, де їх доведення не потребує доказів. Головним інструментом боротьби зі злочинами на ґрунті етнічної або расової ворожнечі залишається ст. 161 Кримінального кодексу України, яка практично не застосовується судами з огляду на неспроможність довести умисність дій правопорушника. Європейська комісія проти расизму й нетерпимості Ради Європи неодноразово закликала українську владу вдосконалити захист від дискримінації людей неукраїнського походження, які проживають в Україні. Зокрема, Комісія рекомендувала українській владі внести поправки до Кримінального кодексу, які сприятимуть переслідуванню за заклики до расової ворожнечі та ксенофобії. Однак українські законодавці не змогли навіть зняти очевидні суперечності, які перешкоджають застосуванню цієї статті в судочинстві, такі як необхідність доведення умисності дій та зорієнтованість на захист лише громадян України. У 2009 році вносилися зміни до вищезгаданої статті, але виключно у частині посилення відповідальності – збільшення штрафів та років ув'язнення⁷.

Розглядаючи модель етнополітичної політики України, неможливо оминати надмірну політизацію всього життя країни, включаючи етнополітичну сферу. Вирішення будь-яких проблем перетворюється на засіб боротьби за владу, поляризацію електорату, що завершується черговим розколом українського суспільства. Це лише гальмує приведення моделі етнополітичної політики у відповідність до вимог актів міжнародного законодавства, згоду на обов'язковість яких дала Україна та реалій етнополітичного розвитку. Підтвердженням політичної поляризації є скасування попередніх та запровадження нових органів влади, відповідальних за формування етнополітичної політики політичними силами під час ротації влади. Серед них Рада з питань етнополітичної політики при Президентові.

Аналіз законодавства та реалій етнополітичних відносин засвідчив, що українську модель етнополітичної політики можна визначити як демократичну, проте політично поляризовану, фрагментарну (таку, що не дає відповіді на виклики етнополітичних відносин, загрози етнополітичній безпеці), невизначену щодо вектора етнополітичного та етнополітичного розвитку.

Найголовнішим пріоритетом етнополітичної політики України зараз постає її концептуалізація, системне напрацювання та законодавче оформлення в правових документах. Адже незважаючи на те, що Україна спромоглася закласти підвалини демократичної етнополітичної політики, з огляду на брак політичного консенсусу та законодавчої бази, вона неспроможна дати відповіді на більшість викликів, які перед нею ставить сучасний етап розвитку етнополітичних відносин.

1. *Вітман К.М.* Етнополітична політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми: Монографія. – К.: Логос, 2007. – С. 7. 2. *Кривицька О.* Конфліктність пострадянської етнічної ідентифікації // Політичний менеджмент. – 2003. – № 3. – С. 46. 3. *Ачкасов В.А.* Етнополітическая мобилизация: структура ресурсов и процесс развертывания // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. – 12. – 1998. – № 4, – С. 56. 4. *Вітман К.М.* Етнополітична політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми: Монографія. – К.: Логос, 2007. – С. 52. 5. *Абдулатипов Р.Г.* Етнополітологія. – СПб., 2004. – С. 47. 6. *Кіссе А.І.* Етнічний конфлікт: теорія і практика управління. Політологічний аналіз: Монографія. – К.: Логос, 2006. – С. 187. 7. *Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості)»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_/webproc41?id=&pf3511=32154.